

Yeni Denen Eski Bir Oyun: Küreselleşme

Hakan EVİN*

Özet

Çağımızın kaçınılmaz bir gerçeği olan küreselleşme, dünyadaki sermayenin merkezileşmesine, kutuplaşmaya, eşitsiz gelişmeye ve yoksullaşmaya neden olur. Aynı zamanda küreselleşme süreci, ulus devletlerin egemenliklerini zayıflatmayı hedefler, bu doğrultuda etnik ve dinsel söylemleri destekler, toplumları kimliksizleştirir, dünyanın tek tipleştirilmesine odaklanır. Diğer taraftan küreselleşme refah devleti anlayışının karşısında yer alıp, insan ve insani değerlerden daha çok kârı önemser. Küreselleşme önünde durulamaz bir süreçtir; dolayısıyla olumsuz sonuçlarını ön plana çıkarmak, onun reddedilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Küreselleşmenin sürekli vurgulanan olumsuz etkilerine rağmen onu iyi okuyabildiğimiz takdirde aynı zamanda gerçekleştirilmek istenen dönüşümler için bir fırsat olarak ta görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kapitalizm, Eşitsizlik, Ulus-Devlet.

An old game that is considered as new one: Globalization

Abstract

Globalization, which is the inevitable reality of our age, leads to the centralization of the capital around the world, polarization, unequal development and poverty. At the same time, the process of globalization aims to weaken the sovereignty of nation states. In accordance with this, it supports ethnical and religious discourses, it causes dis-identification of societies and it focuses on the uniformity of the world. On the other hand, globalization goes against the understanding of welfare state and it takes care about profit rather than human and humanitarian values. Globalization is a process that cannot be prevented. Therefore, putting forward its negative results does not mean that it must be rejected. Despite continuous stress of the negative results of globalization, it can be seen as a good opportunity for transformations which are desired to be realized if we can evaluate it well.

Key Words: Globalization, Capitalism, Inequality, Nation-State.

Son dönemlerin en çok tartışılan ve hakkında yargıya varılmaya çalışılan temel kavramlarından biri küreselleşmedir. Küreselleşme, “*tek dünya pazarı*” yaratma mantığına dayanan, kapitalizm içerikli/yönelimli modernliğin Batıdan tüm dünyaya yayılması olarak adlandırılabilir. Genellikle pragmatizm ve Stoa felsefesine, Hegel ve Paul Feyerabend’in görüşlerine dayandırılan küreselleşme kavramı, neden olduğu gelişmelerden dolayı kendisi ile ilgili düşünceleri iki kupta toplamaktadır. Küreselleşme karşıtı olanlar ya da ona şüpheyle yaklaşanlar ile küreselleşmeyi ekonomik büyüme, genişleme ve refah fırsatı olarak varsayanlar.

Küreselleşmenin içeriği ve unsurları ile ilgili tartışmalar günümüzde halen devam etmektedir. Küreselleşmenin, kapitalist (neo-liberal) değerlerle beslenen ideolojik ve kültürel bir süreç olduğu noktasında genel bir uzlaşma olduğu görülürken, içeriğini oluşturan unsurların amaçları bakımından farklı görüşleri de beraberinde getirdiğini söylemek olanaklıdır. Bunlar; küreselleşme sürecine paralel olarak ulus devletin önemini yitirdiğini ve piyasaların devletlerden daha güçlü olduğunu savunan “*radikal görüşler (aşırı küreselleşmeciler)*”, küreselleşmenin yeni bir süreç olmadığını, ideolojik bir tutum olduğunu öne süren “*kuşkucu görüşler (küreselleşme karşıtları)*” ile dünya düzenini ve

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Öğretim Üyesi, E-posta: hevin@adiyaman.edu.tr

modern toplumları yeniden şekillendiren değişimlerin gerisindeki temel siyasi güç olarak gören “dönüşümcü görüşlerdir”.

Kesin olan şu ki küreselleşmenin, kazananlar yanında kaybedenler de yaratması ve bu durumun kişilerin coğrafi ve sosyal konumları itibarıyla buldukları yerin bakış açısına bağlı olduğudur.

Küreselleşme Olgusunun Felsefi Arka Boyutu

Kapitalizm ve onun dağılıp yayılması olan ve 16. yüzyılda şekillenmeye başlayan, globalleşme, post-modernizm, yeni dünya düzeni, neo-liberalizm ve yerelleşme gibi kavramlarla ifade edilen küreselleşmenin kökenlerinin, pragmatik felsefe ile Stoa felsefesine, Feyerabend ve Hegel’e kadar götürüldüğü görülmektedir.

Stoa Felsefesi

Kıbrıs’lı Zenon (336-264) tarafından geliştirilen Stoa felsefesine göre; insanın bağımsız olması esastır ve doğaya uygun yaşayan insan bağımsızlığını gerçekleştirebilir. Doğaya uygun yaşama akla en uygun olan bir yaşam biçimidir. Doğaya ve akla uygun yaşamak her insanın ödevidir. Ayrıca bireyseliği ve dünya yurttaşlığı düşüncesini savunan Stoacılar göre; kendi kendine yeten insanın topluma ve devlete gereksinimi yoktur. Tüm farklılıklar (tarih, cinsiyet, ulusal vb.) doğa ve us (akıl) karşısında yok olur. Yine, tek tek insanların akli birleşerek evrensel akli oluşturmalı, böylece epistemolojiye yani mutlak doğruya ulaşılmalıdır savını ileri sürerler. Farklılıkları reddederek kardeşliği ve bütün ayrılıkların üstünde hakça bir eşitliği benimserler¹.

Stoa okulunun dünya vatandaşlığı yaklaşımı, sınırların ve ulus ayrılıkları anlayışını reddetmesi ile bireyseliğin ön plana çıkarılması yaklaşımı küreselleşme düşüncesini yakından etkilemiştir. Bu düşünceler Roma İmparatorluğunu da yakından etkilemiş ve İmparatorluğun görüşü haline gelmiştir. Bu özellik nedeniyle bazı araştırmacılar küreselleşmenin temellerini Roma İmparatorluğuna kadar götürerek, küreselleşmeyi Roma İmparatorluğu ile başlatırlar².

Pragmatizm (Faydacılık)

Heraclitos, Protagoras, Gorgias, Prodikos ve Hippias ile F. Bacon, A. Comte, C. Peirce, W. James, Jeremy Bentham ve John Dewey pragmatizmin en önemli temsilcileridir. Pragmatizm doğruluğu ve gerçekliği sadece eylemlerin sonuçlarıyla değerlendiren ve onlara yalnızca fayda açısından ele alan akımdır. Pragmatizm ilk olarak 18. yüzyılda İngiliz filozof Jeremy Bentham ve diğerleri tarafından ileri sürülmüştür. Ancak pragmatizmin temelleri, Heraclitos, Protagoras gibi Antik Yunan filozoflarına kadar geri götürülebilir. İlk kez ortaya atıldığında “iyi” en fazla insana en fazla mutluluğu getiren şey olarak tanımlanmıştır. Bentham herkesi en mutlu yapacak şeyi yapmayı uygun görmüştür.

F. Bacon ve A. Comte biteviye değişimin kaçınılmaz olduğunu ve bu noktada insanın görevinin doğaya egemen olmak olduğunu ileri sürerler. Ancak bunun için doğayı tanımak gerekir. Doğayı tanımak ise insanın bilimsel yöntemle elde ettiği bilgi ile

¹ http://www.felsefe.gen.tr/stoa_okulu_stoalilar.asp, (10.06.2011).

² Smolicz, Jerzy, Jaroslaw; Globalization and Privatization in Higher Education, *Identity, Culture and Globalization*, (Ed.) Eliezer Ben Rafael and Yitzhak Sternberg, Vol. 8, 2002, s. 243.

olanaklıdır. İnsan bu tür bir bilgiyle doğaya egemen olabilir. Çünkü insan kendini geliştiren zeki ve sosyal bir varlıktır³.

W. James'e göre pragmatizm bir yöntemdir. Bir yöntem olarak pragmatizmin insan yaşamının bir amacı olduğunu söyler. Bundan dolayı bütün kuramlar, bütün bilgiler, insan yaşamına katkı yaptıkları, insanın amacına yardımcı oldukları zaman doğrudur. Kuramlar gerçekten somut bir yarar sağladıkları sürece anlamlıdır. O'na göre yararlılık, yalnızca bireyin maddi ihtiyaçlarının karşılanması değil, aynı zamanda insanın ve toplumun gelişmesine katkıda bulunan her şeydir⁴.

John Dewey'e göre, düşünce, çevreye uymayı, doğadan yararlanmayı ve mutlu olmayı sağlayan bir "alet"tir. Bir düşüncenin doğruluğu ise söz konusu düşüncenin işe yarayıp yaramamasına bağlıdır. Dewey deney, bilimsel yasa, kuram ve kavramları birer alet olarak gördüğü için öğretisi de aynı zamanda enstrümantalizm (aletçilik, araççılık) olarak bilinir. O'na göre birer alet (araç) olan bilimsel yasa ve kuramlar eğer başarılı olur ve uygulamada bir işe yararsa doğrudur, yaramazsa yanlıştır. Yine ona göre; her şey değişir, hiçbir şey aynı kalmaz. Sürekli değişme ve farklılaşma bir doğa yasasıdır, insan akli da doğadaki evrim sürecinin bir sonucudur ve gelişime, insan zihninin deneyimine ve bireysel farklılıkların gelişmesine bağlıdır.

Bir bilginin doğruluğu deneme yanılmayla kanıtlanabilir ve doğruluğu ise ancak eylemlerimiz için yararlı olmasına bağlıdır. Doğru düşüncelere sahip olmak demek, kuramsal bilgiler elde etmek olmayıp, eylem "alet"leri elde etmektir. Gerçek, sürekli olarak değiştiği için, bilgiler de "alet"ler de değişmektedir. Bu nedenle bilgi görelidir yani kesin bir bilgi yoktur. Bilgiyi elde etmekteki amacımız, doğayı bilmek ve açıklamak olmayıp onu denetlemek ve kontrolü altına almaktır.

Pragmatizme göre, toplum ve birey korunmalıdır. Çünkü ikisi arasında karşılıklı bir ilişki söz konusu olup birey, toplumun toplumdaki bireyin eseridir. Bu nedenle toplumlar ve toplumun üyesi olan fertler dayanışmalı ve işbirliği yapmalıdırlar. Ancak yaşamın amacı bireyi korumaktır. Bu bağlamda pragmatizmin toplum karşısında bireyseliği ve bireyi ön plana çıkardığını söylemek daha doğrudur⁵.

Yeniden Kurmacılık (Re-constructionism)

İlerlemecilik (Progressivism) akımının bir devamı olan ve Pragmatizme dayanan bu akımın en önemli temsilcileri John Dewey, Isaac Bergson ve Theodore Brameld'dir.

Bu akımın savunucularına göre insanlık bir yol ayırımındadır. İnsanlık ya yok olacak ya da yeni bir uygarlığa geçecektir. İnsanlığın yok olmaması, yeni bir uygarlığa geçebilmesi için tutarsız değerlerle mücadele etmek ve bu tutarsız değerleri ortadan kaldıracak güçlü ve birleşik değerlere sahip demokratik bir dünya uygarlığı kurulmalıdır. Bu yeni dünya uygarlığı farklı ulusların, ırkların ve inançların uluslararası bir düzen altında toplanması ve temelinde sevgi, barış ve işbirliği olması ile olanaklıdır.

Küreselleşme taraftarları pragmatizm ve yeniden kurmacılık akımından "bireyseliği, yararı, bilginin deneysel ve göreliliğini, demokratik yaşamı, yaşamın akli düzenlediğini, bireyseliği, değişimi ve yeniden kurmayı, dünya barışı ve dünya vatandaşlığı" fikirlerini almışlardır⁶.

³ Gökberk, Macit; *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 23, 215-218 ve 413-415.

⁴ <http://felsefetarihi.net/pragmatizm.htm>, (28.12.2011).

⁵ Sönmez, Veysel; Küreselleşmenin Felsefi Temelleri, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 6, 2002, s.

8.

⁶ Aynı yerde.

Hegel

Totaliter düşünce geleneğinin önemli filozoflarından Hegel en çok, kendisinden sonra Marx'ın baş aşağı çevirerek ayakları üzerine oturttuğu dediği komünist topluma doğru yönelen maddeci bir tarih anlayışı olarak yeniden yapılandırdığı “*erek bilgisel tarih*” anlayışıyla ön plana çıkmıştır. İnsanın tarihselliği ile özgürlüğü üstüne yaptığı çok önemli vurgular yanında, başta “*yabancılaştırma*” ile “*diyalektik*” kavramları olmak üzere birtakım felsefe kavramlarına getirdiği açıklamalarla Marksçılıktan varoluşçuluğa, yorum bilgisinden yapı söküme değin çok çeşitli felsefe anlayışlarını derinden etkilemiştir. Felsefe akımları üzerinde yol açtığı geniş etkilere ek olarak, modern toplum kuramları, tarih, siyaset bilim, Protestan tanrıbilimi gibi başka alanlarda da Hegelci yaklaşımların izlerini görmek olanaklıdır⁷.

Hegel'in felsefesinin, en genel anlamıyla Kant, Fichte ve Schelling tarafından ortaya konmuş olan “*diyalektiğin*” etkisi altında gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz. Hegel'e göre tarihin ve düşüncenin gelişimi, varlıkların birbiriyle karşılıklı etkileşimi anlamına gelen diyalektik süreç içinde gelişir. Hegel bu sürece “*diyalektik yürüyüş*” adını verir. Diyalektik yürüyüş biri olumlu biri olumsuz iki kavramın çatışmasından olumlu bir kavramın elde edilmesi sürecidir. Düşünmenin, varlığın ve doğanın gelişme biçimi olan diyalektiği Hegel “*tez-antitez-sentez*” biçiminde formüle etmiştir. Bu diyalektik yürüyüş sürecinin en üst basamağında mutlak “*tin*” ya da “*Geist (ide, zihin, cevher)*” vardır. Hegel “*tin*”i bazı yerlerde ide, us ve töz terimleriyle karşılayarak bunların aynı anlama geldiğini de ifade etmiştir⁸. Diyalektik “*tin*”in gelişmesini ve özgürleşmesini ifade etmektedir. Hegel'in çıkış noktası ide'dir. İde her şeyin temelinde var olan evrensel varlıktır. İde, Hegel için var olan her şeyin temelidir. Hegel, felsefesinin amacını da; “*ide*”yi gerçek biçimi ve genelliği içinde kavramak olduğunu belirtir. Hegel'in “*ide*”si mutlak varlık olarak belirlenebilir ve diyalektik, bu mutlak varlığın, bir gelişme ve değişme içinde olduğunu ortaya koymaktadır⁹.

Hegel felsefesinde önemli bir yeri olan diğer bir kavram da “*devlet*” kavramıdır. Devletin nesnelleşmiş zihin olduğunu ileri süren Hegel'e göre ailelerin bir arada oluşu sivil toplumu oluşturmakla birlikte, bu örgütlenme biçimi devlet ile karşılaştırıldığında son derece büyük eksikleri olan bir yapılanmadır. Devlet bu noktada Hegel'e göre düşüncenin en yetkin biçimiyle gövdelenmiş halidir ve anayasa ulusun ortak tinini oluşturmakta, hükümet ise bu ortak tinin gövdesini oluşturmaktadır. Tarihsel gelişimin “*temeli*”, devlet usun tin olarak gövdelenişi olduğundan her zaman için ussaldır. İlk bakışta olumsuz gibi görünen bütün tarihsel olaylar da gerçekte devlette gövdelenen egemen usun mantıksal açılımından başka bir şey değildir. Hegel'e göre diyalektik yürüyüşü düşüncenin objektifleşmiş bir biçimi olan devlet düşüncesine uyguladığımızda objektif Geist'in bir özelliği olan liberal devlet kurulduğu zaman çelişkiler son bulacak, gelişme ve değişme duracak, ideal toplum gerçekleşecektir. Sonuç olarak Hegel'de; liberal devletin tüm insanlığın özlem duyduğu sonuncu toplum biçimi olduğu söylenebilir¹⁰. Küreselleşme taraftarları Hegel'in toplum hayatındaki objektif Geist yani geçici ve ölümlü olan - Hegel felsefesine ters düşmekle birlikte - liberal devlet yaklaşımını kendi devlet anlayışlarının temeline yerleştirmekte bir sakınca görmemişlerdir.

⁷ <http://www.felsefe.gen.tr/hegel.asp>, (05.01.2012).

⁸ Gökberk, a.g.e., s. 388.

⁹ Aynı yerde, s. 388-389.

¹⁰ Fukuyama, Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev.) Z. Dicleli, Gün Yayınları, İstanbul 2005, s. 10.

Feyerabend

Feyerabend “*Yönteme Hayır*” adlı eserinde birey ve bilim adamlarını sınırlandıran bütün yöntemlere, bütün evrensel ölçütlere karşı çıkmaktadır. Ancak, hiçbir görüşü saçma ve ahlak dışı olarak değerlendirmez. Hiçbir bilgiye, kurama, kurum ve ideolojiye mutlak bir bağlılığı ya da düşmanlığı da yoktur¹¹. Bilimde bireysel özgürlüğü temel alan Feyerabend; doğruluğun hiçbir ortak ölçütünün olmadığını ve olamayacağını, bireylerin her türlü bilme tercihleri ve iddialarının sınırlandırılmaması gerektiğini savunur. Kendi ifadesiyle “*ne olsa gider (anything goes)*”. Bilim, bilim adamlarının olgularla ve kabul edilen kurallar ve kuramlarla uyuşmayan kuramlar ortaya koymalarıyla gelişir. Başka bir ifadeyle bilim, bireysel özgür yorumlarla gelişme sağlar, öyle de olmalıdır. Yöntem bilimsel kısıtlamaları reddetmek gerekir. Çünkü yöntem masum, epistemolojik ve yansız bir ideal olmaktan çok uzaktır ve “*zihin şekillendirici bir taslak’tır*”¹².

Feyerabend, kuramlarımızın başarılarını deneyim ya da “*olgular*” veya deneysel sonuçların ölçtüğünü; bir kuram ile “*verileri*” arasındaki uyuşmanın kuramı desteklediğini ileri süren deneyci ilkeyi de reddeder.¹³ Feyerabend, var olan kuramdan farklılaşan olabildiğince değişik sayıda kuramın geliştirilmesini ve bu kuramların var olan kuramdan olabildiğince köklü bir şekilde farklılaşmasını, farklı deneyim türlerini ve insanın her türlü bilme çabasını kapsadığı için destekler.¹⁴ Yine ona göre, her görüş, her düşünce reddedilmemelidir. Tüm farklı inançlar, değerler, gelenekler, görenekler ve alt kültürler korunmalıdır. Bunlar kültürel zenginliği ortaya koyar. Küreselleşme taraftarları Feyerabend’den; yerelleşme, alt kültürlerle, değerlere, farklı inançlara ve fikirlere, akıl dışı görüşlere, yöntemsizliğe, bilgiye şüpheyle yaklaşılmaya ve her şeyin çözüm için kullanılabileceği görüşlerini almışlardır.¹⁵

Küreselleşme Kavramı

İlk olarak 1960’larda ortaya çıkan 1980’lerden itibaren yaygın kullanım alanı bulan küreselleşme, son yıllarda dünya ölçeğinde meydana gelen ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve teknolojik türden gelişmeleri tanımlamak için kullanılan anahtar bir sözcük haline gelmiştir. Öyle ki, Alman kömür endüstrisindeki gerilemeden, Japon gençlerinin cinsel alışkanlıklarını açıklamaya kadar geniş bir alanda kullanılan klişeye dönüşmüştür¹⁶. Tarihsel arka plana bakınca aslında küreselleşmeyi 1960’larda başlayan bir süreç olarak ele almamak gerekir. Çünkü tarihi sürecin değişik dönemlerinde ortaya çıkan küresel bütünleşme hareketinin -“*örneğin Akdeniz’in Helenleştirilmesi, Orta Asya, Kuzey Afrika, Avrupa ve Ortadoğu’nun Osmanlılar tarafından Türkleştirilmesi, Sovyet etkisi altındaki bölgelerin Sovyetler tarafından Ruslaştırılması gibi kültürel olarak homojenleştirme olgularını küreselleştirme olarak yorumlayanlar olmakla birlikte*”- ilk olarak 1870 ile 1914 tarihleri arasında gerçekleştiği söylenebilir. Deniz araçlarında buhar gücünün kullanılmasıyla ulaşım giderlerinin azalması, İngiliz ve Fransız anlaşmasının gümrük

¹¹ Feyerabend, Paul. K., *Yönteme Hayır. Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları* (Çev.) İnam, Ahmet, Ara Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1991, s. 55.

¹² Bernstein, Richard. J., *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1989, s. 44.

¹³ Feyerabend, a.g.e., s. 35.

¹⁴ Shapere, Dudley; *Meaning and Scientific Change, Scientific Revolutions*, (Ed.) Ian Hacking, Oxford University Press, Oxford 1981, s. 39.

¹⁵ Sönmez, Veysel, Küreselleşmenin Felsefi Temelleri, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Sayı 6, 2002, s. 10.

¹⁶ Berger, Peter, Ludwig, Four Faces of Global Culture, *Globalization And The Challenges of A New Century A Reader*, (Ed.) Mehlinger, Howard D., Indiana University Press, Indiana 1997, s. 419.

tarifelerinde gerçekleştirdiği indirimler bu gelişimin temelini oluşturmuştur. Temel maddelerin üretimi insan gücü gerektirdiğinden altmış milyona yakın insan toprağı işlemek için Avrupa'dan Kuzey Amerika ve Avustralya'ya göç etmişlerdir. 1914'de gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırım miktarı milli gelirlerinin % 32'sine kadar yükselmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın uluslararası para sistemini bozması ve 1930'lu yıllarda kapitalist ekonomileri sarsan ekonomik kriz, ülkeleri korumacı politikalar izlemeye yöneltmiş ve bu bölgelere yönelen göçler hız kaybetmiştir. Küreselleşmenin ikinci dalgasının 1945-1980 döneminde olduğu ifade edilebilir. Ancak bu daha çok gelişmiş ülkeler açısından küresel sanayi ve hizmet ticareti olarak kendisini göstermiş, gelişmekte olan ülkeler bunun dışında kalmıştır. Bu dönemde yalnız OECD ülkelerinde yoksulluk düzeyinde bir azalma yaşanmıştır. Yeni küreselleşme dalgası ise 1980'lerde başlamıştır. Bu dönemin özelliklerinin başında, gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu ucuz ve bol emeğin emek yoğun imalat sanayi ve hizmet sektöründe bu ülkelere rekabet avantajı sağlamış olmasıdır. Nitekim söz konusu ülkelerin 1980'de % 25 civarında olan sanayi ürünleri ihracatı 1990'ların sonunda % 80'lere kadar çıkmıştır.¹⁷

Küreselleşme terimi muğlaktır. Bunun temel nedeni hem küreselleşmeye ilişkin farklı bakış açılarının olması hem de yeni dünya düzeni, post modernizm, yerelleşme ve neo-liberalizm gibi yaklaşımların küreselleşme ile birlikte entelektüel alanda tartışılmaya başlanmasıdır. Söz konusu anlayışların birbirleriyle ilişkilendirilememesi ya da farklı bağlamlar içerisinde değerlendirilmeleri, düşün dünyasında kaotik bir duruma kaynaklık etmiştir. Oysa bu söylemler birbirleriyle örtüşür, dolayısıyla onları birbirlerinden ayrı düşünmemek gerekir ve bu söylemlerin tamamı kapitalizm ile bağlantılıdır. Dolayısıyla kapitalizm bağlamında açıklanabilirler.¹⁸

1980'lerin sonundan itibaren Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi ile birlikte Marx'ın komünist toplum anlayışının Hegel'in liberal devlet anlayışı karşısındaki mağlubiyeti liberal demokrasinin ideolojik toplum düzeninin son aşaması olduğunu yaygın görüş haline getirmiştir. Bu bağlamda yeni dünya düzeni söylemi çok sık kullanılır hale gelmiş, ancak bir süre sonra yeni dünya düzeni söyleminin de gözden düşmesi ile onun yerine küreselleşme söylemi kullanılmaya başlanmıştır. Farklı anlamlarda kullanılan yeni dünya düzeni, postmodernizm, yerelleşme ve neo-liberalizm gibi söylemler aslında tek bir terimle yani küreselleşme ile bağlantılıydı ve küreselleşmeye doğru yol alıyorlardı. Adeta bu terimler küreselleşme otoyoluna giden birer patika gibidirler. Yeni dünya düzeni, postmodernizm, çok kültürcülük, yerelleşme ve neo-liberalizm gibi anlayışlar kullanımdan kalkarken onların yerini yeni bir terim aldı: "*küreselleşme*".¹⁹

Küreselleşme, temelinde kapitalist değerlerin yer aldığı ideolojik ve kültürel bir süreçtir. Bu süreç teknolojik gelişmelerin, bilginin ve ekonomik yapılanmaların önem kazandığı, neo-liberal politikaların yaygınlık kazandığı, iletişimin yaygınlaştığı ve küresel bir bilincin oluşturulmaya çalışıldığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sürecin temelini Batı merkezli kapitalist yapılanmalar oluşturmaktadır. Modernizmin öne çıkardığı sosyo-politik ve ekonomik tek biçimli oluşumlar günümüz küreselleşme süreciyle bir üst değer olarak yerel kültürler üzerinde onları etkileyen, dönüştüren bir üst yapı olarak nitelendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında günümüzde hiçbir toplumun içine kapanarak, kendini bu sürecin dışında tutamayacağı gözükmemektedir. Küreselleştirici süreç, kendi dışında kalanları yalnızlaştırmakta, ötekine dönüştürmekte ve dışlamaktadır. Bu açıdan dünyanın küçülmesi doğal bir süreç olmanın ötesinde oluşturulan bir süreç olarak da

¹⁷ World Bank, *Globalization, Growth and Poverty; Policy Research Report*, New York, 2002, s. 24-32.

¹⁸ Kızılcılık, Sezgin, Kapitalizmin Diasporası Olarak Küreselleşme, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı 6, 2002, s. 13.

¹⁹ Aynı yerde, s. 14.

değerlendirilebilir²⁰. Bu süreç birbirine zıt iki politika temelinde şekillenir. Dünyanın ekonomik, kültürel ve siyasal olarak bütünleşmesi ilk politikayı, küreselleşmenin anlamının aksine ulusal devlet ve modern toplum yapısının etnik, kültürel, dinsel ve bölgesel ayrımlarla körüklenerek parçalanması diğer politikayı oluşturur. Bu politikalar doğrultusunda Batı dışında kalan dünyanın diğer ülkelerinde serbest pazar sistemi ve devletin her alanda küçültülmesi teşvik edilirken, yine bu ülkelerde azınlık haklarına Batılı ülkelerdekine aksine aşırı derecede vurgu yapılmaktadır. Nitekim 1990'lerden itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) faaliyetlerini ulusal azınlıklar üzerine yoğunlaştırması bu politikanın çarpıcı bir örneğidir.

Hepimizi etkileyen ve denetleyen bir süreç olan küreselleşmeyi açıklamaya çalışan görüşlerin, bakış açılarının ve ideolojilerin farklılığına göre tanımların içeriğinin değiştiği görülmektedir. Nitekim küreselleşme, bir taraftan ekonomik değerlerin, bilim ve teknolojinin, kültürel ilerlemenin insanlara kazandırıldığı bir süreç olarak tanımlanırken; bunun karşısında yer alan yaklaşıma göre, bu süreç insanlar ve uluslararasıdaki ekonomik eşitsizliğin, yoksulluğun, istismarın, belirsizliğin ve ayrımcılığın kaynağı olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda kavramın tanımlanmasında üzerinde uzlaşmış bir görüş yoktur. Bundan dolayı çok sayıda küreselleşme tanımı yapılmıştır. Kavramı ilk kez kullanan Roland Robertson'a²¹ göre küreselleşme, dünyanın küçülmesi ve bir dünya bilincinin oluşması olarak tanımlanabilir. Giddens'e²² göre "*kültürel anlamda*" küreselleşme, kapitalist modernliğin Batı'dan çıkıp tüm dünyaya yayılmasıdır. Zira modernlik küreselleştirici bir özellik taşır ve bu açıdan da küreselleşme modernliğin genişlemesidir. Yine ona göre küreselleşme, dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasını ifade eder. Küreselleşme bir realitedir ve sonuçları her yerde kendini hissettirir. Küreselleşme yalnızca bireyden uzak yerlerde olan şeylerle ilgili değildir. Aynı zamanda o, yanı başımızda olan şeylerle de ilgili olup, dünyadaki insanların hayatlarının gizli ve kişisel yönlerini etkiler ve toplumları dönüştürür.²³ Bu anlamda, bütün dünyanın tek bir yere, bütün insanların da evrensel insan haline dönüşmesini ifade eder²⁴. Akkutay'ın²⁵ deyişiyle bu kavram, kültürel açıdan dünya toplumlarının birbirine benzeme sürecini, buna bağlı olarak tek bir küresel kültürün ortaya çıkmasını, bazen de toplumların, toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama sürecini anlatır. Amin²⁶ ise "*ekonomik liberalleşme ve eşitsizlik temelinde*" küreselleşmeyi tanımlamaya çalışmakta ve ona göre küreselleşme, tekelleşmiş ve bu nedenle yüksek kar getiren belirli üretim türlerinin en büyük sermaye birikim yerleri durumuna gelen belli sınırlı bölgelerde yoğunlaşmasına dayanan hiyerarşik bir dağılım eşitsizliğini içeren bir sistemdir. Küreselleşme, endüstriyel şirket ve hizmet faaliyetlerinin coğrafi dağılımını işaret eder.²⁷

²⁰ Durak, Nejdet; *Küreselleşme Evrensel Bir Etik İmkanı Sağlar mı?*, Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası Davraz Kongresi, Davraz/Isparta Eylül 2009 s. 24-27, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/dinkultur/dinkultur9.pdf> (24.11.2011).

²¹ Robertson, Roland, *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, (Çev.) Yolsal, Ümit Hüsrev, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 21-22.

²² Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, (Çev.) Kuşdil E., Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994, s. 62.

²³ Giddens, Anthony, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya-Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?*, (Çev.) Akınhay O., Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2000, s. 45.

²⁴ Deniz, Nevin, *Global Eğitim*, Türkmen Kitabevi, İstanbul 1999, s. 87.

²⁵ Akkutay, Ülker; *21. Yüzyılda Sosyal Yapının Eğitime Etkileri Nasıl Olacaktır?* 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi Ulusal Sempozyumu, Ankara, 25-27 Kasım 1999, s. 34.

²⁶ Amin, Samir; *Değişim Halindeki Dünya Sistemi*, (Çev.) Başkaya, F. Cantekin, Mat. ve Yay., Ankara, 2000, s. 5.

²⁷ Coclanis Peter ve Doshi, Tilak; *Globalization in Southeast Asia*, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 570/2000 s. 49-50.

Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) göre küreselleşme, ticari serbestleşmenin, yatırım ve sermaye akışının ve teknolojik değişimin ivmesiyle yönetilen ülkelerde sağlanan hızlı ekonomik bir bütünleşmedir.²⁸ Küreselleşmenin “belirsizliği ve risk artırıcı yönüne” vurgu yapan Bauman’a²⁹ göre ise küreselleşme, ayrıcalıkların ve mahrumiyetin, servetin ve yoksulluğun, kaynakların ve acizliğin, gücün ve güçsüzlüğün, özgürlüğün ve kısıtlamanın yeniden dağıtımıdır. Başka bir ifadeyle emperyalizmin yeni bir formudur. Küreselleşme ile “ayrımcılık” bağıntısı temelinde yine Bauman’a³⁰ göre küreselleşme, toplumların özgürlüklerini bitiren, toplumsalı tahrip eden, ulusal bağları koparan, ulus devletin yapısını temelden değiştiren ve ulus devlet yapısını tehdit eden bir anlayıştır. Kısaca küreselleşme, toplumları köksüzleştiren ve kimliksizleştiren bir ideolojidir. Küreselleşme konusunda sıralanan bu tanımlardaki ortak noktaları sıralamak gerekirse bunlar; ekonomik, siyasal ve kültürel bir bütünleşme; kimlik, birey, toplum, değişme boyutlarında bütünleşmiş bir yapı; fikirlerin, görüşlerin, uygulamaların, teknolojilerin küresel ölçekte kullanılması; sermayenin serbest dolaşımı; ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkışı; mekânların yakınlaşması; sınırsız rekabet; pazarın ulusal sınırları aşarak dünyanın tek pazar haline gelmesidir.

Küreselleşmeye İlişkin Yaklaşımlar

Küreselleşme, bazıları tarafından kontrolümüz dışındaki güçlerin üzerimizde yarattığı bir belirsizlik ve sosyal risk süreci, bazıları tarafından da ekonomik gelişme, büyüme ve bir refah fırsatı olarak değerlendirilmektedir. Aşağıda küreselleşme karşısında geliştirilen farklı yaklaşımlar ele alınacaktır.

Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalist)

Aşırı küreselleşmeciler veya radikaller olarak bilinen küreselleşme taraftarlarına göre endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme süreciyle birlikte önemini kaybetmeye başlamıştır. Küresel piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel işlediğinden, politikanın yerini küresel piyasa almaktadır. Küresel piyasa, toplumu daha rasyonel davranmaya itmektedir. Politikalar yerel veya ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değillerdir.³¹ Yine aşırı küreselleşmecilere göre geleneksel ulus devlet yerini dünya toplumuna bırakmakta ve yeni toplumsal örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaktadır. Aşırı küreselleşmeciler kendi içlerinde homojen bir özellik göstermezler. Örneğin neo-liberaller, devlet gücü üzerinde piyasanın ve bireysel otonominin başarısını olumlu olarak değerlendirirken, neo-marxistler, çağdaş küreselleşmeyi, baskıcı küresel kapitalizmin temsilcisi olarak değerlendirerek bu türden süreçlerin sadece küçük bir orta sınıf seçkinine hizmet ettiğini iddia ederler.³² Bir çok insan için küreselleşme, dünyayı “sadece büyük gecekonduların var olduğu büyük kentlere benzeyen lümpen bir gezegen” haline getirmiştir ve milyonlarca insan asgari yaşam standartlarının altında bir yaşam sürdürmektedir. Küreselleşme, ulus-devletler tarafından kontrol altına alınamayan uluslararası yatırımcıların ve kuruluşların egemen olduğu bir aygıttır. İşsizlik ve sosyal dışlanma büyümekte, refah sistemleri çökmekte ve kontrolsüz büyüme çevreyi tehdit

²⁸ <http://www.ilo.org/public>, (13.10.2011).

²⁹ Bauman Zygmunt; *Küreselleşme-Toplumsal sonuçları*, (Çev.) Yılmaz, A. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.70.

³⁰ Aynı yerde, s.8.

³¹ Giddens, Küreselleşmenin İkilemleri, s. 56.

³² Bozkurt, Veysel, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul 2000 s. 19.

etmektedir. Dolayısıyla küreselleşme, sosyal parçalanmaya, kültürel belirsizliğe, çatışma ve şiddete neden olmaktadır.³³ Neo-liberaller ile Neo-marxistler arasındaki bu ideolojik ayrıma rağmen üzerinde hem fikir oldukları; bugün için bütünleşmiş küresel bir ekonominin varlığı yadsınamaz bir realitedir.

Kuşkucular/Küreselleşme Karşıtları (Skeptical)

Kuşkucular olarak da anılan küreselleşme karşıtları, yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını, geçmiş dönemde de önemli derecede para ve mal hareketinin olduğunu ileri sürmekte, bu genellemenin içerisinde küreselleşmenin yeni bir süreç olmadığını, bu terime karşı ilginin zamanın ideolojisi haline gelmesinden kaynaklandığını ifade etmektedirler. Bu görüşe göre küreselleşme, refah devletini ortadan kaldırarak, yerine küçültülmüş devleti ve hükümeti amaçlayan çevrelerin ürettiği bir terimdir. Bu grubun görüşlerini paylaşan çevreler, küreselleşmeyi, kapitalizmin savaştığı olmayan yeni işleyiş mantığı, jeo-ekonomik emperyalizm ve kar peşinde koşan büyük şirketlerin ve totaliter kurumların egemenliği olarak nitelemektedirler³⁴. Bu gruba göre dünya ticaretinin yaklaşık % 80'i AB, ABD ve Japonya arasında yani gelişmiş ülkeler/ekonomiler arasında gerçekleşmekte dolayısıyla az gelişmiş ülkeler bu ekonomik bütünleşme sürecine katılamamaktadır. Bu nedenle küreselleşme kavramı yerine “uluslararasılaşma” terimini kullanmak daha uygun olacaktır.

Diğer taraftan küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir ara aşaması değil, aksine alternatifidir. Dünya, küresel bir uygarlık yerine, bölünmeye doğru gitmektedir. Çünkü küreselleşme, bir bütünleşmeye değil, farklı kültürler, uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaların doğmasına neden olabilir. Yine kuşkuculara göre, dünya ekonomisi içerisindeki eşitsizlik küresel bir uygarlıktan çok, köktendincilik ya da aşırı milliyetçi akımların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Ayrıca küreselleşme, demokrasinin ve gelişmenin temelidir savı piyasa ekonomisinin genişlemesi ve uluslararası düzenin şekillenmesinde ABD'nin imaj ve değerlerine hizmet etmektedir. Kuşkucular, küreselleşme sürecinin ekonomik ya da teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade, bir ideolojik tutum olduğunu da iddia etmektedirler.³⁵

Dönüşümcüler (Transformationalist)

Dönüşümcüler olarak bilinen bu grup küreselleşmeyi, bütün dünya toplumlarını etkileyen ve onları yeniden şekillendiren temel ekonomik, kültürel, sosyal ve politik değişimlerin merkezinde yer alan siyasal bir güç olarak tanımlamaktadırlar. Küreselleşme birbirleriyle ilintili teknolojik gelişmelerin, ekonomik ve ideolojik unsurların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu alanlardaki gelişmeler karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri için neden sonuç arasında bir ayırım yapmak da olanaksızdır. Bu açıdan uluslararası dinamikler ile iç dinamikler arasında açık bir ayırım da söz konusu olamaz.

Dönüşümcülere göre ülkeler arası ticaret, yatırım, göç, teknoloji transferi, kültürel değişim ve çevresel hareketler yaşadığımız dönemi geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde değiştirmekte, bütün ülkeleri küresel sisteme/Pazar ile bütünleştirmekte ve böylece bütün alanlarda engellenemez bir dönüşüm yaşanmaktadır. Ancak bu dönüşümü, aşırı küreselleşmecilerin savunduğu gibi “*geleneksel ulus devletinin yerini yeni tek bir dünya toplumuna*” bırakacağı bir süreç olarak algılamamak gerekir. Küreselleşme süreci, ulusal

³³ Zengingönül, Oğul, *Küreselleşme*, Barış Yayınları, İzmir 2007, s. 18.

³⁴ Fox, Jeremy, *Chomsky ve Küreselleşme*, (Çev.) Kılıç, E., Everest Yayınları, İstanbul 2001, s. 27-28.

³⁵ Bozkurt, a.g.e., s. 22.

hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırmaktadır. Sonuç olarak dönüşümcüler, ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıdığını kabul ederken, aşırı küreselleşmecilerin “ulus devletin çökme sürecine girdiği” ve kuşkucuların “aslında değişen bir şey yok” iddialarını reddetmektedir. Ancak, dönüşümcülerin savlarının, aşırı küreselleşmecilere daha yakın olduğu söylenebilir.

Küreselleşmenin Unsurları

Küreselleşmenin temel unsurları olarak; merkez ülkelerin etkisi, karşılıklı bağımlılık, ekonomik liberalizm, karşılıklı ekonomik etkileşim, teknolojik gelişmeler ve çok uluslu şirketler sayılabilir. Aşağıda küreselleşmenin bu ana unsurları ele alınacaktır.

Merkez Ülkelerin Etkisi

Küreselleşme çağında kapitalizm üç kutuplu (ABD, AB ve Japonya) bir yapılanma oluşturmuş, dünya ölçeğinde merkez ülkeler ile sömürülen çevre ülkeler arasında kutuplaşmayı derinleştirmiş, sonuçta küresel dengesizliğe ve eşit olmayan gelişmeye neden olmuştur. Bu üç ülke/merkez ülke dünyayı kendi aralarında paylaşmışlar ve çevre ülkeler bu sömürücü üç ülkenin büyük bir pazarı ve sömürgesi olmaktan öteye bir anlam taşıyamaz noktaya gelmiştir. Küreselleşme, çeşitli unsurları aracılığıyla sermayenin, belirli yerlerde toplanmasını yani merkezileşmesini sağlayarak eşitsizliğe dayanan bir sistem kurmuştur. Çevre ülkeler olarak adlandırılan az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler kendilerine merkezin biçtiği rolü oynamaya, verdiği görevi yerine getirmeye zorlanmaktadır. Sermayenin yoğunlaştığı ve merkezileştiği ülkeler, yani merkez ülkeler, teknoloji, finans ve medya tekelleri gibi çeşitli tekelleri sayesinde dünya ölçeğinde hiçbir zaman olmadığı kadar gelir dağılımı eşitsizliğini ve hiyerarşisini derinleştirmiş, çevre ülke sanayilerini bir çeşit taşeron konumuna indirgemiş ve önemsizleştirmiş, çevreden merkeze sürekli sermaye transfer etmişlerdir. 1980’lerden itibaren dünya ekonomisi, üç ülke (ABD, AB ve Japonya) ekseninde yeniden yapılanmış ve dünyanın bütün sermayesi bu ülkelere akmaktadır. 1980’li yıllarda sermaye hareketlerinin % 80’den fazlası yukarıda anılan ülkeler arasında gerçekleşmiştir.³⁶

Küreselleşme ile yoğun bir ivme kazanan sermaye hareketliliği merkez ülkelerden (ABD, AB ve Japonya) özellikle gelişmekte olan Batı haricindeki mazlum toplumlara doğru bir yatırım ve istihdam akımına neden olmamıştır. Hatta doğrudan yabancı yatırım, büyük ölçüde gelişmiş sanayi ekonomileri arasında yoğunlaşmıştır. Üçüncü dünya ülkeleri, sermaye birikimi, yatırım ve ticaret konularında marjinal kalmışlardır. Bu nedenle, dünya ekonomisi, küresel olmanın çok uzağındadır. Ticaret, yatırım ve finansal hareketler, daha çok merkez ülkelerin kendi aralarında gerçekleşmiştir.³⁷

Merkez ülkelerin uluslararası örgütlerdeki etkinliği konunun diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD önderliğinde önemli uluslararası örgütler hayata geçirilmiştir. Bunlardan özellikle Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (World Bank) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kurumlar merkez ülkelerin kontrolindedir. Bu kurumlar kredilerin akışı, bunlarla siyasi faaliyetler arasındaki ilişkinin sağlanması, çeşitli istikrar ve yapısal uyum programları gibi merkez kaynaklı projelerde kontrol işlevini gerçekleştirirler. Emperyalizmin yeni bir aleti olan bu örgütler, dünya toplumları arasında eşitsizlik yaratma ve zenginliklerin merkez ülkelerde toplanmasında rolü büyüktür.

³⁶ Kızılcılık, Sezgin, *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*, Anı Yayıncılık, Ankara 2003, s. 78.

³⁷ Kızılcılık, a.g.e., s. 79.

Karşılıklı Bağımlılık

Küreselleşme kavramı, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılığı ifade eden bir terimdir. Gelişmiş ülkelerdeki ekonomik ve siyasi istikrarı düzenleyen yöntemler ve koşullar ile az gelişmiş ülkelerin geleceğini ve kalkınma beklentilerini tanımlamada, anlam özellikleri en uygun olan karşılıklı bağımlılık veya onun yerini alan küreselleşme kullanılmaktadır. Uluslararası karşılıklı bağımlılık kavramının temelinde, uluslararası alanda siyasi ve hukuki açıdan bağımsız ulus devletler arasında var olan çok yönlü etkileşim ve ilişki yer alır. Bu bağlamda “*karşılıklı bağımlılık*” teriminin temelinde ulusal ekonomiler arasındaki karşılıklı eylem ve etkilenme yer almaktadır. Günümüzde dünyadaki ekonomiler birbirine çok bağımlı hale gelmişlerdir. Örneğin, Rusya veya Asya ülkelerinden birinde yaşanan ekonomik bir kriz dünyanın diğer ekonomilerini de etkileyebilmektedir.³⁸ Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra yaygınlaşan, bölgesel güç blokları, küresel ekonomik şirketler ve küresel iletişim sistemlerindeki hızlı gelişmeler karşılıklı bağımlılıkları artırmıştır.

Ekonomik Liberalizm

Liberalizm terimi etimolojik olarak liberal (serbest) kelimesinden türetilmiştir ve özgürlükçülük anlamına gelmektedir. Özü itibarıyla serbest piyasa düzeninde ekonomik güce sahip bireylere sınırsız özgürlük temelinde, birbirleriyle rekabet etmesini öneren bir dünya görüşüdür. Diğer taraftan devletin ekonomiye müdahalesinden yana olmayıp, düşünce ve vicdan özgürlüğünü savunan, siyasi ve ekonomik yönleriyle birlikte ele alınan bir akımdır. Küreselleşme, ekonomik liberalizmden ayrı kavranamaz. Çünkü liberalizm ideolojisi 19. yüzyılın ortasından itibaren egemen küresel iktisadi kültürdür. Bu anlamda küreselleşme “*laissez faire*” (bırakınız yapsınlar) siyasetinin ve ideolojisinin bir başarısıdır. Küreselleşme düşüncesinde, bilişim toplumu, dünya ölçeğinde şirketlerin kuruluşu ve sermayenin her tarafı kuşatmasının ötesinde, kendi kendini düzenleyen bir dünya ekonomisi imgesini getirerek ekonomik egemenlik bağlarını gizleyen bir ideolojiyi görmek olanaklıdır. Bu bağlamda küreselleşme, kapitalist-liberal enternasyonalizm olarak değerlendirilebilir.³⁹

Ekonomi uluslararası hale gelirken bunun düşünsel çerçevesi de Adam Smith ve David Ricardo gibi kuramcılar tarafından çizilmiştir. Smith’in ortaya attığı mutlak üstünlükler teorisine göre uluslararası ticaret, her ulus üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olduğu, maliyetleri en aza indirebileceği malı üretebildiği sürece tüm devletler için kârlı olabilir. Smith’in düşüncesindeki modelde liberal ekonomi, yani serbest piyasa kapitalizmi, tekellerin değil tüm insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile ortaya çıkmış olan bir mekanizmadır. Smith kapitalist serbest piyasa ekonomisinin ve liberal uluslararası ticaretin insanoğlunun nihai güvenlik ve özgürlük arayışına cevap olabileceğini düşünmektedir.⁴⁰ Ricardo ise karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile bir ülkenin ürettiği mallardan en çok maliyet avantajına sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşmasını ve diğer malları öteki devletlerden almasını önermektedir. Böylece kâr elde eder ve uluslararası ticaret her iki

³⁸ Ar, Necdet, Kamil, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi*, 2007, s. 38, http://www.kamu-is.org.tr/pdf/kamil_necdet_ar.pdf, (11.10.2011).

³⁹ Kızılcılık, Sezgin, *Kapitalizmin Diasporası Olarak Küreselleşme*, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı 6, 2002, s. 19.

⁴⁰ Dikkaya Mehmet ve Deniz, Fatih, *Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler Teorik Bir Bakış*, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 3, 2006, s. 164-165.

taraf için de fayda sağlar. Ricardo, uluslararası ticaret arttıkça devletlerin üretim fazlaları olacağını, verimlilik ve etkinliğin dolayısıyla refahın artacağını ileri sürmektedir.⁴¹

Gelişmiş ülkelerdeki iç piyasaların doymasıyla, 1970’lerde kapitalist ekonomik krizin (petrol krizi) sona erdirilmesine bir önlem olarak ileri sürülmüş olan yeni-liberal politikalara geçilmesiyle birlikte sosyal devlet anlayışının terk edildiği bir dönem başlamıştır. Yeni-liberal uygulama, ekonominin dış müdahale olmaksızın ancak kendi iç dinamikleriyle etkin ve rasyonel olarak çalışacağı temeline dayanmaktadır. Bu kurallarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayırımı bulunmamakta, piyasanın ve üretim aşamalarının küreselleştiği dönemde ekonomik ve toplumsal etkinlik, değişen piyasa koşullarına uyum sağlamak ile aynı anlama gelmektedir.⁴² Kaynakların dağılımında var olan devlet-piyasa dengesi, 1980’li yıllarda piyasa lehine değişmiştir. Bu değişim ekonomi temelli bir ideolojik anlayışın ifadesidir. Ekonomi temelli ideolojik değişimin sonunda, önce Keynesyen ekonomik düşünce, sonrasında ise Marksizmin itibar kaybettiği görüşü yaygınlaştırılarak, yerine yeni-liberal görüşler ikame edilmiştir. İdeolojik ve teknolojik değişim tüm dünyaya küresel pazarı dayatarak, kontrol edilemez bir oluşum haline getirmiştir. Bu teknoloji ve ideolojik değişim gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, devletin rolünü azaltarak piyasanın rolünü arttıran politika değişimlerinin kaynağı olmuştur.⁴³

Karşılıklı Ekonomik Etkileşim

1944 yılında kurulan Bretton Woods yarı-sabit kur rejiminin 1971–73 döneminde çökmesiyle, uluslararası tahvil yatırımı ve banka kredileri tercih edilen kapital seklini almış ve para piyasaları süratle uluslararasılaşmıştır. Bu oluşumun devamında, uluslararası ekonomik ilişkilerin giriftleştirdiği bütünleşmiş, birbirine bağımlı dünya ekonomisinin ortaya çıktığı görülür.⁴⁴ Bütünleşmiş, birbirine bağlı hale gelmiş dünya ekonomisi içinde yer alan unsurların bağlantılarını kuran unsurlardan ilki “uluslararası ticaret ve uluslararası ticarete açık olmak” diğeri ise “finansal hareketlerdir”. Uluslararası ticaret ve ticarete açık olmak yeni bir olgu değildir. Bunu daha eski tarihlere kadar geri götürmek olanaklı olmakla birlikte bugün, uluslararası ticaretin yapısını geçmişle kıyasladığımızda oldukça farklılıklar göstermektedir. Geçmişe kıyasla günümüzde uluslararası ticaretin ulusların ekonomik faaliyetleri içerisinde çok önemli bir yeri olduğu görülmektedir. 1940’lı yıllarda yaklaşık 104 milyar dolar olan dünya ticaret hacmi 2000’li yıllarda 18 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Küresel ölçekte 1960’lı yıllarda dünya GSMH’nin % 12’sini oluşturan ihracat, 2000’li yıllara geldiğinde % 22’ye vararak yaklaşık iki kat bir artış göstermiştir.⁴⁵

Dünyada gerçekleştirilen ticaretin çok önemli bir bölümü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşmektedir. 2005 yılı itibariyle dünya ihracatının yaklaşık % 88’ini Kuzey, Güney ve Orta Amerika ile Avrupa, Asya (Hindistan, Çin ve Japonya) ve altı Doğu Asya ülkesi gerçekleştirmiştir. Yine aynı ülkeler, aynı dönemde dünya ithalatının yaklaşık % 92’sini gerçekleştirmiştir (WTO, 2006). Uluslararası ticaret konusunda son

⁴¹ Ricardo, David; The Principle of Political Economy and Taxation, J. M. Dent & Sons, London 1911.

⁴² Temiz, Hasan Ejder, *Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri*, Genel –İş Matbaası, Ankara 2004, s. 75.

⁴³ Prendergas, Renee ve Steward, Frances; *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, (Çev.) İdil, E., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s. 13-14.

⁴⁴ Ar, a.g.e., s. 43.

⁴⁵ Dünya ticaret hacmi ile ilgili seçilmiş ülkeler ve bölgeler bazında ithalat ve ihracat rakamlarının karşılaştırması için bkz. http://wto.org/english/res_e/statis_e/its2006_e/its06_longterm_e.htm sitesine bakılabilir.

yirmi yılda dikkat çeken gelişme, özellikle Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan'ın ihracat oranlarını yaklaşık yıllık bazda % 10'dan fazla arttırmış olmalarıdır. Bu ülkelerin toplam yıllık ihracatları, Afrika kıtasının toplam yıllık ihracatının altı katıdır. Yine aynı dönemde asıl büyük gelişmeyi Çin yapmıştır. Çin küreselleşmenin ticaret yönünü keşfederek büyük kazançlar elde etmiştir. Çin'i Vietnam, Endonezya ve Pakistan izlemiştir.⁴⁶

“*Finans hareketlerinin küreselleşmesi*” boyutundan bakınca ülke dışına sermaye ihracatı 1600'lü yıllara - Londra'da 1600 yılında kurulan Doğu Hindistan Firması, deniz aşırı iştirakler ve temsilcilikler kurmuştu - kadar dayanmaktadır. Bu dönemde yabancı sermaye yatırımları öncelikle sanayileşme ile fon (sermaye) fazlalığı oluşan ve faizlerin düştüğü ülkelere, sermaye yetersizliği yaşayan ve faizlerin yüksek olduğu ülkelere doğru sermaye kayması şeklinde gerçekleşmiştir. Sermaye hareketliliği içerisinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) önemli bir yer tutmaktadır. DYY'nin tanımlanması konusunda farklı görüşler olmakla birlikte Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütüne (UNCTAD) göre DYY; uzun vadeli ilişkiyi içeren ve kalıcı kazancı yansıtan yatırımların, ayrıca doğrudan yabancı yatırımcının kendi ülkesinin dışında bir ekonomide yerleşik bir varlığı kontrol etmesini ifade eder

Küreselleşme ile gerçekleşen finansal serbestleşme uygulamaları, anında ve sınırlı bir maliyetle bir ülkeden diğerine akan çok büyük miktarlarda bir finansal sermaye stoku meydana getirmiştir. Sonuç olarak ulusal ekonomiler, uluslararası yatırımcıların değişen algıları ve çıkarlarına çok daha hassas bir duruma gelmiştir. DYY büyümeye yol açmaktansa, büyümüş ülkeyi tercih etmektedir. Uluslararası sermaye yatırımdan kazanç elde edebilmek için, gittikçe daha seçici davranmakta ve açık ekonomik yapıya sahip, fiziki ve beşeri altyapısı güçlü ülkeleri tercih etmektedir. Bu nedenle de yatırımların büyük bir kısmı gelişmiş ülkelere kalmaktadır. DYY'nin dünyada birkaç ülkede odaklandığı görülmektedir. 1995'te dünyada tahmin edilen uluslararası sermaye miktarı olan 2,6 trilyon doların % 73'ü gelişmiş ülkelere gitmiştir. 2000 ila 2005 yılları arasında ise dünya çapında gerçekleşen DYY'lerin en az % 60'ı yine gelişmiş ülkelere gerçekleşmiştir. Ancak daha büyük bir getiri için, uluslararası sermayenin gelişmekte olan ülkelere gittiği görülmektedir⁴⁷. Bu bağlamda bir örnek verilecek olursa, 1993 ve 94 yıllarında dünyada gerçekleşen DYY artışının % 80'den fazlasının Çin'de meydana geldiği görülür. Doğu Asya ve Latin Amerika ülkeleri DYY'ler konusunda önemli cazibe bölgeleri olurken, dünyanın en fakir 47 ülkesi çok uluslu şirketlerin toplam yatırımlarının sadece % 0,7'sini kendilerine çekebilmiştir.⁴⁸

Uluslararası sermaye akışının sektörel açıdan kompozisyonu incelendiğinde 19. yüzyılın sonlarında DYY'ler çoğunlukla sosyal yatırım amaçlı kullanılırken, 20. yüzyılın sonlarından itibaren geçmiş dönemlere kıyasla DYY'lerden sanayi ve finans sektörü için daha fazla kaynak ayrılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak küreselleşme süreciyle birlikte bütün ülkelerin, yabancı sermaye akışını ekonomide itici bir güç olması nedeniyle, kendi ülkelerine yönlendirebilme konusunda birbirleriyle yoğun bir rekabet içerisinde oldukları söylenebilir. DYY'lerin bir ülkeye yararlı olması bu yatırımların türüne ve stratejisine bağlıdır. Bu bağlamda ülke çıkarlarına hizmet edecek stratejik ortaklık şeklindeki doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına hizmet edebilir.

⁴⁶Selamoğlu, Ahmet, Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, (Ed.) Bozkurt, V., Alfa Yayınları, Ankara 2000, s. 34.

⁴⁷Zengingönül, Oğul, *Küreselleşme*, Barış Yayınları, İzmir, 2007, s. 54.

⁴⁸Selamoğlu, a.g.e, s. 34.

Sermaye hareketliliği kavramı içerisinde yalnızca DYY değil, aynı zamanda spekülasyon kazanç elde etmeyi amaçlayan, ekonomik ve siyasal istikrara sahip olamayan ülkeler için büyük risk taşıyan “*kısa vadeli sermaye (sıcak para) hareketleri*” de önemli bir yer tutmaktadır. Kalkınmakta olan birçok ülkede 1980 sonrası yaşanan mali krizlerin gerisinde sıcak para hareketi yer alır. 1980’li yıllarda finansal liberalleşmenin⁴⁹ benimsenmesi ile birlikte özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren gittikçe artan bir küresel sermaye hareketliliği izlenmektedir. 1980 ila 2004 yılları arasında dünya ölçeğinde kısa vadeli sermaye girişleri (KVS) incelendiğinde KVS’ler, DYY’lerin yaklaşık 14 katıdır. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler için 1990’da % 8 olan kısa vadeli sermaye girişleri 2004’de % 28’e yükselmiştir. Bu bağlamda uluslararası sermaye hareketlerinin daha çok kısa vadeli sermaye girişlerinden oluştuğu söylenebilir. Sadece “*para karşılığı para kazanma*” ilkesine dayalı bu tür fon (genellikle büyük emeklilik ve yatırım fonlarından oluşur) hareketliliğinin üretime doğrudan hiçbir katkısı yoktur ve spekülasyon amaçlı olarak denetimsiz hareketliliği geliştirmekte olan ülke piyasalarına (yeni gelişen mali piyasalara) zarar vermektedir. Çünkü kısa vadeli yabancı sermaye bir ülkeye girerken bahar havası estirir. Ülkeye giren döviz eninde sonunda ithalatı destekler ve dış ticaret açıklarını kapatır. Ülke parası aşırı değer kazanır ve ürettiğinden fazlasını tüketir. Ama bu sürdürülebilir bir durum değildir. Bir devalüasyon ihtimali karşısında kısa vadeli yabancı sermaye panik halinde ülkeden kaçmaya kalktığında, Uzakdoğu ülkeleri, Latin Amerika ve Türkiye örneklerinde görüldüğü gibi krizler yaşanmaktadır.⁵⁰

Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirketler (ÇUŞ); anonim olsun ya da olmasın, kendi ülkesi dışındaki bir şirketin aktiflerini kontrol eden işletmeleri ve onların iştiraklerini içeren şirketlerdir. ÇUŞ faaliyette buldukları ülkelerde oluşturdukları esnek ağ yapıları sayesinde özellikle, vergi, yatırım, gelirlerini o ülke dışına kaydırabilme, yeni yatırımlar için yer belirleme gibi konularda kendilerine avantaj sağlamaktadırlar.⁵¹ Sağlanan karların ülke içerisinde yeniden yatırıma yönlendirilmeyerek ÇUŞ’nin merkez ülkesine transfer edilmesi, sermayelerinin tamamının ÇUŞ yönetimi tarafından kontrol edilmesi, yönetimde yerel katılıma izin verilmemesi, genelde kadınlardan oluşan işgücünün - erkek işgücünün sermaye karşısındaki direnişini kırmak için - sık işe alınıp çıkarılması, düşük ücretler ödenmesi, ülke yönetimlerine müdahale ve doğal kaynakların sınırsız sömürüsü gibi uygulamaları önemli bir kesimin yabancı sermayeyi sanayileşmiş ülkelere bağımlılık olarak algılamalarına yol açmaktadır. Bu imajlarından dolayı ÇUŞ’nin 1970’lere kadar gelişmekte olan ülkelere nüfuz etmeleri yavaş olmuştur. Ancak 1980’lerden sonra yerli yatırımlardaki azalma ve döviz sıkıntısı pek çok ülkenin tutumunu değiştirmesine yol açmıştır. Bugün birçok devlet, ÇUŞ’lere istihdam ve ödemeler dengelerini iyileştirebilmek umuduyla en çekici olanakları sunmaktadırlar. Bu politikanın bir sonucu olarak, yabancı sermaye çekebilmek için her türlü vergi ve kamu denetiminden uzak olan serbest bölgelerin sayısı 1980 sonrası hızla artmaya başlamıştır.⁵²

Günümüzde ÇUŞ’nin en az % 89’u AB, ABD ve Japonya merkezlidir. Dünyanın en büyük ekonomileri arasında ÇUŞ’ler çoğu devletin önünde yer almaktadır. En büyük on şirket, 100 küçük ülkeden daha fazla ciro yapmaktadır. Exxon-Mobil petrol şirketinin

⁴⁹Yerli tasarrufların yetersiz kaldığı durumlarda yabancı fonların ulusal yatırımlar ve ekonomik büyüme için önemli bir kaynak oluşturacağı savıdır.

⁵⁰Ertuna, Özer, Yeni Dünya Düzeni: Küreselleşme, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği *Muhasebe ve Finans Dergisi*, Sayı 30, Nisan, 2006, s. 42.

⁵¹Zengingönül, a.g.e., s. 77-78.

⁵²Adda, Jacques, *Ekonominin Küreselleşmesi*, (Çev.) İnceci, S., İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 131-132.

cirosunu geçebilen ülke sayısı 35'tir. 2010 yılı itibarıyla dünyanın en büyük 500 şirketinin 71'i Japonya, 139'u ise ABD adreslidir. İhracata yönelik küresel üretim ve dağılımda, dış rekabeti koruma avantajı elde etmek ve dünya ekonomisini yönlendirebilmek için kendi aralarında birleşmelere/tekelleşmelere de gitmektedirler.⁵³ Nitekim yalnızca 2010 yılında şirket birleşmelerinin toplamı 3 trilyon doların üzerinde gerçekleşmiştir.

ÇUŞ, ulusal ve uluslararası işlemlerini arttırdıkları ölçüde piyasa mekanizmasının ısrarlı savunucusudurlar. Bu şirketler piyasa mekanizmasını, kendi kaynaklarının özgürce yayılmasını önleyen engellerin aşamalı olarak kaldırılmasını arzu ettikleri ölçüde savunurlar. Ancak bu, güçlü çıkar grubunun/ÇUŞ genel eğiliminin serbestleşme ve kuralsızlaştırmadan yana olmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerin şirketlerinin etkin rekabetiyle karşılaştıklarında devlet müdahalesini savunurlar.⁵⁴ Sonuçta ÇUŞ, küreselleşme sürecinin önemli bir unsurudur. Yaşadığımız çağda artık dünyaya ve küresel pazarlara yön veren çok uluslu şirketlerin ekonomi politikasıdır.

Teknolojik Gelişmeler

Küreselleşmenin, belki de en önemli itici gücü teknolojik gelişmelerdir. Teknoloji küreselleşmenin yeterli koşulu değil, olmazsa olmaz koşularındandır. Yaşadığımız dönemde teknolojik yenilikler ekonomik alanda yeni olanaklar ve üretim biçimleri yaratarak dünyayı küçültmekte, yaygınlaşan enformasyon teknolojileri küresel dönüşümü hızlandırmaktadır. Bu bağlamda teknolojik gelişmelerle küreselleşme süreci sürekli bir etkileşim içinde birbirlerinin büyüme/gelişme sürecini beslemişlerdir. Küreselleşme sürecinde başarılı bir bütünleşmeyi, etkin ve doğru oluşturulmuş bir ulaşım ve iletişim ağı/ağları olmaksızın düşünmek olanaksızdır. Gerçekte küreselleşmenin asıl nedeni, teknolojik değişimin hız ve hacminde yaşanan artıştır. Sermayenin, malların, bilgi ve tüketim-yaşam biçimlerinin ulusal sınırları serbestçe aşarak evrensel bir benzeşmeye yol açması anlamını taşıyan küreselleşmenin temel nedeni, uluslararası ticaretin artışı, serbest piyasa ve neo-liberal politikalar olmayıp, iletişim ve bilişim teknolojilerinde kaydedilen büyük ilerlemelerdir.⁵⁵

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ulaştırma teknolojisindeki gelişmelerle birlikte küresel ticarete deniz, hava ve demiryolunun etkinliği artmıştır. Deniz ulaşımında teknolojik gelişmeler gemilerin hızından çok büyüklük ve uzmanlıklarını (petrol, kuru yük, konteynerler) etkilerken özellikle büyük yolcu ve nakliye uçaklarının, yüksek hızlı trenlerin ortaya çıkışı ile birlikte çok sayıda insanın ve malların kentler, bölgeler ve uluslararası alanda taşınmasının kolaylaşması küresel dönüşüme ivme kazandırmıştır.

Bilişim teknolojisi ve internetin teknolojik gelişme açısından payı çok büyüktür. 1989 yılında dünyada 50 milyon internet kullanıcısı varken 2000 yılında bu sayı 360 milyondur. 2011 yılında ise bu sayı 2 milyara ulaşmıştır. Ulaşım ve iletişim araçlarının artması ve yaygınlaşması ile kültürler arası etkileşim artmış ve küreselleşme adını verdiğimiz olgu ortaya çıkmıştır. Bu dönem aynı zamanda dünya üzerinde, uluslararası camiada meydana gelen büyük bir teknoloji yarışının da başlangıcını temsil etmektedir. Geçen yüzyılın başında dünya hâkimiyetini belirleyen güç denizlere egemen olmak ve hava gücüne sahip olmak iken, soğuk savaş döneminde uluslararasıdaki teknoloji savaşını nükleer ve uzay teknolojileri alanına kaymıştır. Günümüz ise bilgi çağıdır ve bir bilgi devi

⁵³ Ekin, Nusret; *Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları İstanbul 1997, s. 45, <http://money.cnn.com/> (14.07.2010).

⁵⁴ Prendergast ve Steward, a.g.e., s. 14-15.

⁵⁵ Zengingönül, a.g.e., s. 89.

olan internet küreselleşmenin egemen teknolojisi durumuna gelmiştir.⁵⁶ Özellikle internet alanındaki ilerlemeler, küresel ticaretteki işlem maliyetlerini de azaltmıştır. Örneğin, gümrük işlemlerindeki geleneksel kâğıt belgelerin yerini, elektronik veri değişim sistemi almıştır. Firmalar, küresel yer belirleme sistemi (GPRS) ile araçlarını ve yükleme zamanlarını izleyebilir duruma gelmişlerdir. Ayrıca kaydedilen teknolojik ilerlemenin yanında bu teknolojiyi üretip kullanabilme gücü kabiliyeti de önemlidir. Nitekim küresel anlamda bir bütünlükten söz edebilmek için, öncelikle “*haberdar olma ve olup bitenin farkına varmak*” gerekmektedir. Bu da, öncelikle iletişim teknolojisi olmak üzere teknolojik gelişmeleri kullanmakla eş anlamlıdır.⁵⁷

Küreselleşmenin Etkileri

Küreselleşme, yeryüzünün hemen her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Küreselleşme bir realitedir ve kendisini her alanda hissettirir. Bu anlamda küreselleşmenin etkilerini üç grupta toplamak olanaklıdır. Bunlardan birincisi ekonomik, ikincisi siyasi ve üçüncüsü kültürel etkilerdir.

Ekonomik Etki

Küreselleşmenin ekonomiler üzerindeki etkisi; ticari ilişkiler ve finans piyasaları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Küresel finans piyasalarının şekillenmesinde etkili olan başlıca unsurlar; ekonomi hayatının uluslararasılaşması, bilimsel ve teknolojik başarıların etkin olarak yaygınlaşması, uluslararası döviz-kredi ilişkilerinin ve finans piyasalarının liberalleşmesi, ulusal para ve sermaye piyasalarının bütünleşme sürecinin artmasıdır.⁵⁸ Finansal küreselleşmenin önemli bir özelliği olarak, cari işlemler ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaların öncelikle gelişmiş piyasa ekonomilerinde (1960-1980’li yıllar), daha sonra da gelişmekte olan ülkelerde (1980-1990’lı yıllar) kaldırılması olmuştur. Finansal liberalleşme sürecine 1990 yılında Doğu Avrupa’nın sosyalist ülkeleri, diğer eski Sovyet ülkeleri ve Çin de katılmıştır. Finansal sahada küreselleşme sürecinin diğer önemli şartı ise, hem ulusal finans piyasalarını birleştirici hem de finansal araçların bütünleşmesini sağlayan teknolojik başarıların elde edilmesidir.⁵⁹

Uluslararası ticaret son 30 yıl içinde oldukça hızlı ilerlemekle beraber, uluslararası finansal hareketler daha da hızlı gelişmiştir. Son çeyrek yüzyılda, dünyada yaratılan gelirin üç kattan, dış ticaret hacminin ise beş kattan daha fazla büyüdüğü düşünüldüğünde finansal hareketlerin boyutu daha iyi anlaşılmaktadır. Bu arada dış ticaret hacminin toplam gelire oranı 14 puan artarak % 44’e ulaşmıştır. Neredeyse yaratılan gelirin yarısı kadar ticaret yapılmaktadır. Yine, dünya döviz piyasalarında yapılan işlemlerin tutarı toplam dünya dış ticaret göstergelerinden oldukça fazladır. Dünya döviz piyasaları özellikle 2004’ten sonraki % 75’lik artışla 2007’de 3,2 trilyon dolar seviyelerine ulaşmıştır.⁶⁰

Küreselleşmenin ekonomiler üzerindeki bir diğer etkisi, kendi ulusal ekonomilerini kontrol etme konusunda ulus-devletlerin gözle görülür bir şekilde ağırlıklarının

⁵⁶ Krieger, Joel; *Globalization and State Power: A Reader*, Pearson Education Inc, New York 2005, s. 6-7.

⁵⁷ Zengingönül, a.g.e., s. 88.

⁵⁸ Çalık, Temel ve Sezgin, Ferudun; Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 13, No 1, 2005, s. 55-66.

⁵⁹ *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No: Dpt: 2375 - ÖİK: 440, 1995, s. 22-32, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kuresell/oik440.pdf>, (25.11.2011).

⁶⁰ Bulut, Cihan ve Bahışov, Namık. M, Finansal Küreselleşme ve Ekonomik Etkileri, 2011, http://www.tasam.org.tr-TR/Icerik/3162/finansal_kuresellesme_ve_ekonomik_etkileri, (16.10.2011).

azalmasında gözlemlenebilir. Artık iktisat politikaları, uluslar-üstü kurumlara ve ticaret anlaşmalarına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu durum, ulusal organlardan uluslararası kurumlara doğru kısmi bir otorite ve güç aktarımının yaşanmasından da gözlemlenebilir. Bunu doğrulayan pek çok ekonomik gösterge ortaya çıkmakla birlikte, politik açıdan bakıldığında da yaklaşık olarak aynı şeyler geçerlidir.⁶¹ Artık uluslararası kurumlar, hem ulusal ekonomik hem de ulusal politik kararların alınmasında etkili olmaya başlamıştır. Bazı hükümetler, ulusal egemenliği çok taraflı kurallar ve kurumlar ile paylaşmak konusunda tereddüt içinde olsalar bile, açık olan bir gelişme var ki, büyümekte olan uluslararası ticaret kendi kendine yeterli olan ulusal ekonomileri kuşatmakta ve onların yerini almaktadır.⁶²

Ülkelerin dünya ekonomik ilişkiler sistemine katılmasıyla karşılıklı bağımlılıkları daha fazla artmaktadır. Buna göre, ulusal merkez bankaları kararlarını alırken devamlı kendi kontrolleri altında olmayan (evrensel ve komşu ülkelere ait ekonomik dinamikler, dünya ve finansal piyasalarının temel durumu ve Avrupa Merkez Bankası gibi diğer merkez bankalarının kararları gibi) faktörleri de göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.⁶³

Küreselleşmenin ekonomik etkilerini, sosyal etkilerinden kesin çizgilerle ayırmak kolay değildir. Sosyal sorunlarla, ekonomik sorunları en fazla yaklaştıran alan ise gelir dağılımıdır. Ödemeler dengesi sorununa çözüm olarak öne sürülen küresel yeni-liberal politikalar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ve ülkelerin kendi içerisindeki gelir farklılıklarını da aşırı derecede arttırmıştır.

Siyasal Etki

Küreselleşmenin siyasal etkisini; siyasal sınırları belirli bir kara parçası üzerinde devletin iktidarsızlaştırılması, başka bir ifadeyle yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşimi, insan hakları, demokrasi ve özgürlükler açısından dış etkilerin artması, ulus-devletin önemini kaybederek uluslararası kuruluşların ön plana çıkması, ekonomi ile siyaseti ayıran çizginin ortadan kalkması temelinde değerlendirmek olanaklıdır. Küreselleşmenin, ulus-devletlerin egemenliklerine son vermese bile, büyük ölçüde zayıflattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu duruma yol açan gelişmelerden birincisi ekonomik alanla ilgilidir. Uluslararası spekülative sermaye hareketlerini kontrol etmek bir yana, onları görebilmek bile oldukça güç hale gelmiştir. Koruyucu gümrük duvarlarının pek çok ülkede kaldırıldığı gerçeği göz önüne alındığında, devletlerin kısa vadeli spekülative sermaye kaçışlarına neden olacak cesur politikalar izlemesi zor görünmektedir. İkincisi, uluslararası politik karar organlarının gelişmesi ulus-devletin uluslararası alanda hareket özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Bu tür örgütlenmeler, uluslararası hükümet örgütleri, uluslararası hükümet dışı örgütler, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar ve AB gibi bölgesel bütünleşme blokudur. Diğer taraftan ulus-devletin otoritesi bu dış örgütlerin yanı sıra içeriden gelen baskılar yüzünden de zayıflamaktadır. Devletin kimi yetkileri, bölgesel, çok uluslu veya uluslararası kurumlara devredilmektedir. Kalan yetkiler de ulus-devlet içinde yeniden yapılandırılmakta, yerel ve bölgesel yönetim düzeylerine devredilmektedir. Eğer, başka devlet yetkisi kalmışsa onlar da bölgesel ve yerel yatay iktidar şebekeleri tarafından gasp edilmektedir. Üçüncü sınırlayıcı etken ise, uluslararası hukukun oluşturduğu devlet üstü

⁶¹ Levy, Brian, Globalization and Development. Facing the Challenges, *The Political Economy of Globalization*, (Ed.) Satya Dev Gupta, Kluwer Academic Publishers, Boston 1997, s. 317.

⁶² Cameron, Gavin, Economic Growth in the Information from Physical Capital to Weightless Economy, *Journal of International Affairs*, Vol. 51/2, Spring, 1998, s. 450.

⁶³ Bulut ve Bahışov, a.g.e.

yargı organlarıdır. Bunlar İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması İçin Avrupa Konvansiyonu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile getirilen düzenlemeler ve Uluslararası Nürnberg Mahkemesi'dir. Bu konuda en ileri uygulama Avrupa Birliği tarafından yapılmaktadır. AB, yurttaşlarına doğrudan Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna başvurma hakkı tanımıştır. Dördüncü sınırlama ise, kültür ve çevreye ilişkindir. İngilizcenin dünya ölçeğinde yayılması ve bilim, işletme, bilgisayar, hukuk, bilim ve politika gibi alanlarda hâkim dil haline gelmesi ve bunun medya ve internet aracılığıyla tüm dünyaya yayılması, siyasetçilerin ulusal bir kültür politikası izlemelerini zorlaştırmaktadır. Örneğin Çin, internet erişimini yasaklamaya çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştır. Diğer yandan, çevre konusunda karşılaşılan sorunlar - atmosfer, iklim sistemleri, denizlerde yaşanan sorunlar, asit yağmurları ve nükleer enerji kullanımının yarattığı riskler - tek başına ulusal düzenlemelerle önüne geçilebilecek sorunlar olmayıp ancak küresel ölçekte alınacak tedbirlerle önlenilecek risklerdir.⁶⁴

Kültürel Etki

İlkin ekonomik boyutuyla karşımıza çıkan ve bu haliyle hiç de yeni bir şey olmayan küreselleşme, beraberinde ulusların/toplulukların siyasi ve kültürel açıdan da birbirlerine karşılıklı bağımlılığı doğurmuştur. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin "sınırtanımlılığı" ile paralel biçimde kültürün küreselleşmesinden söz edilmeye başlanır. Küreselleşmenin belki de en tartışmalı boyutu kültürel küreselleşmedir. Hall'a göre, modern ve post modern küreselleşme olmak üzere iki farklı küreselleşmeden söz edilebilir. Modern küreselleşme, ekonomik dolaşım ile sınırlı olan küreselleşmedir; post modern küreselleşme kavramı ise bugün içinde bulunduğumuz, ekonomiden siyasete, çevreden kültüre tüm alanları kuşatan küreselleşmeyi ifade eder. Bu boyutuyla küreselleşme çoğu zaman, "*Batı emperyalizminin*" görünümülerinden biri, "*dünyanın tek tipleştirilmesi*" ve homojenleşme gibi eleştirel kavramlar aracılığıyla tartışılmaktadır.⁶⁵ Küreselleşmenin, tek tipleştirme ve homojenleşme olarak tanımlanmasının temelinde de ekonomik ve siyasi güçle beraber ithal/empoze edilen kültürün Batı, daha özel olarak da Amerikan kültürü olduğu iddiası yer alır. Küresel kültür/Amerikan kültürü, sadece Batı dışı toplumlar tarafından değil, aynı zamanda Avrupa tarafından da eleştirilmekte ve "*kültür emperyalizmine*" yol açmakla suçlanmaktadır. Tek tipleştirme korkusunun temelinde genellikle Amerikan kültürü ve "*Amerikanlaşma*" tehdidi yatmaktadır. Amerikan kitle kültürü, çok uzun bir süre, Avrupa kültürünü aşındıran, tahrip eden bir güç olarak görülmüştür. Örneğin Hollywood'un kültürel hâkimiyeti Avrupa kültür endüstrilerinin hayatta kalma şansını bile tehlikeye atmış görünmektedir. Amerika'nın küreselleşme sürecindeki etkin konumu bazı toplumları rahatsız ederek önlem almalarına yol açmıştır. Örneğin Fransa'nın, küreselleşmeyle birlikte gelen Amerikan dili ve etkisine karşı ilginç önlemler alması dikkat çekicidir. Böylece Fransa'da işyeri, şirket ve kurumlara yabancı, özellikle de İngilizce isim veren kuruluşlara vergi artırım cezası; ulusal radyo istasyonlarında ise en az % 40 Fransızca müzik yayını zorunluluğunun getirilmesi bunun tipik bir örneğidir.⁶⁶ Avrupa Kıtasının, Amerikan eğlence endüstrisinin Avrupa'daki etkinliğini azaltma çabaları daha çok kültürel endişelerden kaynaklanmaktadır.

⁶⁴ Acar, Ergül, Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 3/8, 2008, s, 145-146.

⁶⁵ Akça, Emel, *Küreselleşme Üzerine Bir Tartışma: Kültürel Emperyalizm ve Kültürel Küreselleşme Tezleri*, 2008, <http://www.siyasaliletisim.org/dr-bahadr-kaleaas/yrd-doc-dr-emel-akca/224-kueresellemeuezerine-birtartma-qkueltuerel-emperyalizm-qve-qkueltuerel-kuereselleme-qtezleri.html>, (25.12.2011).

⁶⁶ Karakaş, Mehmet; Küreselleşme Sürecinin Dil-Kültür ilişkisi Üzerindeki Etkileri, *VI Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, (Küreselleşme ve Geleneksel Kültür), Mersin, 17-22 Haziran 2001.

Aynı zamanda küreselleşme, bir taraftan toplumları yeni küresel değerler ve kültürler ile tanıştırmak, diğer yandan da içeride bastırılmış olan alt kültürler (etnik kültürler) üzerindeki “ulusal kültür” örtüsünü kaldırmaktadır. Böylece küreselleşme, yerelleşmeyi de teşvik etmekte, ülkelerinin kendi içlerindeki kültürel egemenliklerini yani ulus-devlet tarafından oluşturulmuş olan “ulusal kültürü” içeriden aşındırarak bölge halkları üzerinde doğrudan etkili olmaya çalışmaktadır. Bu durum, ulus devletin ulusal ekonomi ve politika yanında ulusal kültür üzerindeki denetimini gittikçe kaybetmesine yol açmaktadır. Küreselleşme ile daha önce desteklenen ulusal devlet ve modernleşmiş toplum yapısı modeli etnik, kültürel ve post-modern ayrımlarla parçalanmaktadır. Küreselleşme savunucuları tüm etnik, kültürel ve dinsel farklılıkların belirgin şekilde ortaya çıkarılmasına çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, modernleşme aşamasından dışlanan geleneksel ve ılımlı İslami kimlikler de küresel sistemin pazar ve tüketim mekanizmasına dâhil edilmektedir.⁶⁷ Amaçlanan, tüketime yönelik kitlesel homojen bağımlı bir kültürdür. Kültürel farklılıklar ve yaşam biçimleri yok edilerek kitleler ve toplumlar kimliksizleştirilir. Bu bağlamda küreselleşme söylemiyle hedeflenen, yaşanan süreçte egemen güçlerin/toplumların kültürel değerlerini küreselleştirerek diğerlerinin ulaşması gereken idealler haline getirmektir.

Genel Değerlendirme

Kavram olarak küreselleşme, insanların, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda birlikteliğini ve bu alanların her birinde artan ilişkilerini hedefleyen bir süreçtir. Doğal olmayıp tamamen tarihsel bir süreç olduğu için de onu tamamen yok sayamayız. Bu bağlamda, karşısında olunmayıp “kendisine değil, ortaya çıkarmış olduğu sonuçlara karşı çıkılabilir” önermesi desteklenmesi gereken bir realitedir. Aynı zamanda iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin de etkisiyle ekonomik, kültürel ve politik ilişkilerin yaygınlaşması, ekonomik faaliyetlerde yaşanan artış gibi olumlu etkileri de olan bir süreçtir. Ancak, küreselleşmenin dünya ekonomisinin hızlı teknolojik gelişme sürecinden etkilenen ve kendi dinamiklerinden kaynaklanan unsurlarını da uluslararası/uluslar üstü kuruluşların etkileriyle oluşan “düzenlenmiş” unsurlarından ve ayrıca olumlu etkilerini olumsuzlardan ayırmak da gerekir.

Çeyrek yüzyıllık küreselleşme sürecinin olumlu sonuçları yanında, mevcut durumla güvensizliği, sosyal adaletsizliği ve eşitsizliği artırmak, sosyal dayanışmayı zayıflatmak gibi olumsuz etkileri açık bir biçimde ortada iken bu süreçte amaç, bu dönüşümün olumsuz etkilerini açıkça tespit etmek ve bu dönemdeki öğrenme sürecini iyi değerlendirerek yeni bir senteze ulaşmak olmalıdır. Bu sentez, küreselleşme sürecini yönlendirme konumunda bulunan gelişmiş ülkeler tarafından azgelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelere dayatılan politikalar da dâhil olmak üzere küreselleşmenin yürütülme biçimi sürdürülebilir, insani boyutu ön plana çıkaran bir temelde oluşturulmalıdır. Bu bağlamda küreselleşme sürecinde, ekonomik boyutun yanı sıra insani boyutu da dikkate alarak, adil bir gelir dağılımı ile sürdürülebilir bir demokrasi ve kalkınma modeli geliştirilmelidir. Çünkü küreselleşme süreci dünya genelinde adaletsiz gelişim, işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik, dışlanma ve ekoloji gibi ekonomik, siyasal ve sosyal nitelikli sorunları daha da arttırmış, genel bir kaygı ve ümitsizlik yaratmıştır. Küreselleşme, bu haliyle onun aşırı savunucularının iddia ettiği gibi yaşadığımız dünyaya ne insan hakları, ne demokrasi nede ekonomik bir bütünleşme getirebilir. Sonucun yalnızca, dağılma, kaos ve büyük bir hayal kırıklığı olduğu söylenebilir.

⁶⁷ Kaçmazoğlu, H. Bayram; Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Anı Yayıncılık, Yıl: 2, Sayı: 6, 2002, s. 51-52.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

- Acar, Ergül, Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 3/8, 2008. s. 127-148.
- Adda, Jacques, *Ekonominin Küreselleşmesi*, (Çev.) İnci S., İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Akça, Emel, *Küreselleşme Üzerine Bir Tartışma: Kültürel Emperyalizm ve Kültürel Küreselleşme Tezleri*, <http://www.siyasaliletisim.org/dr-bahadr-kaleas/yrd-doc-dr-emel-akca/224-kueresellemeuezerine-bir-tartma-qkueltuerel-emperyalizmq-ve-qkueltuerel-kueresellemeq-tezleri.html> (25.12.2011).
- Akkutay, Ülker; *21. Yüzyılda Sosyal Yapının Eğitime Etkileri Nasıl Olacaktır? 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi Ulusal Sempozyumu*, 25-27 Kasım 1999, Ankara.
- Amin, Samir, *Değişim Halindeki Dünya Sistemi*, (Çev.) F. Başkaya, Cantekin Mat. ve Yay., Ankara 2000.
- Ar, Necdet, Kamil, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi*, 2007, http://www.kamu-is.org.tr/pdf/kamil_necdet_ar.pdf (11.10.2011).
- Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme-Toplumsal sonuçları*, (Çev.) Yılmaz A., Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.
- Berger, Peter Ludwig, Four Faces of Global Culture, *Globalization and the Challenges of a New Century: a Reader*, (Ed.) Mehlinger, Howard D., Indiana University Press, Indiana 1997.
- Bernstein, Richard J, *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*, University of Pennsylvania Press, Philedelphia 1989.
- Bozkurt, Veysel, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bulut, Cihan ve Bahışov, Namık M, *Finansal Küreselleşme ve Ekonomik Etkileri*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3162/finansal_kuresellesme_ve_ekonomik_etkileri (16.10.2011).
- Cameron, Gavin, Economic Growth in the Information Age from Physical Capitalto Weightless Economy, *Journal of International Affairs*, Vol. 51/2, Spring 1998, s. 447-471.
- Coclanis, Peter and Doshi, Tilak, Globalization in Southeast Asia, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol: 570/2000, s. 49-64, <http://melayuonline.com/eng/article/read/846/globalization-in-southeast-asia> (09.10.2011).
- Çalık, Temel ve Sezgin, Ferudun, Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 13 No 1/2005, s. 55-66.
- Deniz, Nevin, *Global Eğitim*, Türkmen Kitabevi, İstanbul 1999.
- Dewey, John, *How We Think*, Dover Publications, Inc, New York 1997.
- Dikkaya, Mehmet ve Deniz, Fatih, Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 3/2006, s.163-181.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No: Dpt: 2375 - ÖİK: 440, 1995, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kuresell/oik440.pdf> (25.11.2011).
- Durak, Nejd, *Küreselleşme Evrensel Bir Etik İmkanı Sağlar mı?*, Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası Davraz Kongresi, Davraz/Isparta, 24-27 Eylül 2009, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/dinkultur/dinkultur9.pdf> (24.11.2011).
- Ekin, Nusret, *Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 1997.

- Ertuna, Özer, Yeni Dünya Düzeni: Küreselleşme, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği *Muhasebe ve Finans Dergisi*, Sayı 30, Nisan 2006, s. 36-45.
- Feyerabend, Paul. K., *Yönteme Hayır. Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, (Çev.) Ahmet İnam, Ara Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1991.
- Fox, Jeremy, *Chomsky ve Küreselleşme*, (Çev.) Kılıç E., Everest Yayınları, İstanbul 2001.
- Fukuyama, Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev.) Z. Dicleli, Gün Yayınları, İstanbul 2005.
- Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, (Çev.) Kuşdil E., Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994.
- _____, Küreselleşmenin İkilemleri, (Çev.) Kuşdil E., *Sosyal Demokrat Değişim Dergisi*, Sayı: 12/1999, s.11-20.
- _____, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya-Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?*, (Çev.) Akinhay O., Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2000.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.
- Hall, Stuart, Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik, *Kültür, Küreselleşme, Dünya Sistemi İçinde*, (der.) Anthony D. King, (Çev.) Seçkin G., Yoldaş Ü. H., Bilim ve Sanat Kitabevi, Ankara 1998, s. 39-61.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Anı Yayıncılık, Yıl 2, Sayı 6/2002, s. 44-55.
- Karakaş, Mehmet, Küreselleşme Sürecinin Dil-Kültür ilişkisi Üzerindeki Etkileri, *VI Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, (Küreselleşme ve Geleneksel Kültür), Mersin, 17-22 Haziran 2001.
- Kızılçelik, Sezgin, Kapitalizmin Diasporası Olarak Küreselleşme, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, yıl: 2, sayı: 6, 2002, s. 12-33.
- _____; *Küreselleşme ve Sosyal Bilimler*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Krieger, Joel, *Globalization and State Power: A Reader*, Pearson Education Inc, New York, 2005.
- Levy, Brian; *Globalization and Development: Facing the Challenges*, *The Political Economy of Globalization*, (Ed.) Satya Dev Gupta, Kluwer Academic Publishers, Boston 1997.
- Priendergast, Renee and Steward, Frances, *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, (Çev.) İdil E., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.
- Ricardo, David; *The Principle of Political Economy and Taxation*, J. M. Dent & Sons, London 1911.
- Robertson, Roland, *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, (Çev.) Yolsal, Ümit Hüsrev, Bilim ve Sanat Yayınları Ankara 1999.
- Selamoğlu, Ahmet, Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, (Ed.) Bozkurt V., Alfa Yayınları, Ankara 2000, s.33-69.
- Shapere, Dudley, *Meaning and Scientific Change*, *Scientific Revolutions*, (Ed.) Haching Ian, Oxford University Press, Oxford 1981, s. 28-59
- Smolicz, Jerzy Jaroslaw, *Globalization and Privatization in Higher Education*, *Identity, Culture and Globalization*, (Ed.) Ben Rafael, Eliezer and Sternberg, Yitzhak, Vol. 8/2002, s. 243-264.
- Sönmez, Veysel, Küreselleşmenin Felsefi Temelleri, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, yıl 2, sayı 6/2002, s.1-11.
- Temiz, Hasan Ejder, *Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri*, Genel İş Matbaası, Ankara 2004.

World Bank, *Globalization, Growth and Poverty; Policy Research Report*, New York 2002, s. 24-32.

Zengingönül, Oğul, *Küreselleşme*, Barış Yayınları, İzmir 2007.

İnternet Kaynakları

<http://felsefetarihi.net/pragmatizm.htm>, (15.07.2011).

http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune500/2010/full_list/, (14.07.2010).

http://thomsonreuters.com/products_services/financial/, (26.07.2011).

<http://www.felsefe.gen.tr/hegel.asp>, (10.08.2011).

http://www.felsefe.gen.tr/stoa_okulu_stoalilar.asp, (10.06.2011).

<http://www.ilo.org/public/english/wcsdg/globali/indeks.htm>, (13.10.2011).

<http://www.internetworldstats.com/stats.htm>, (30.08.2011).

http://www.unctad.org/en/docs/webdiaeia20111_en.pdf, (15.08.2010).

http://wto.org/english/res_e/statis_e/its2006_e/its06_longterm_e.htm, (12.03.2011).

UNCTAD; *Statistical Handbook 2005*, New York 2006.

_____ ; *Statistical Handbook 2003*”, New York 2004.